

Т. 17. Резюмета на рецензираните публикации на български и на един от езиците, които традиционно се ползват в съответната научна област

доц. д. н. Мартин Иванов

Конкурс за академична длъжност „професор“ по 3.1. Социология, антропология и науки за културата (социология – историческа социология), обявен в „Държавен вестник“ бр. 32 от 9 април 2024 г.

- **Иванов, М. „Бившите хора“ на концлагерна България. С., „Сиела“, 2023. 374 с. ISBN 978-954-28-4531-7.**

Преминали през кошмара на чистките, „дивото правосъдие“, експроприациите, изселванията и пулсиращите една след друга вълни на дискриминация, „остатъците на недоубитата буржоазия“ са „заклучени“ зад телените ограждения на една нова, концлагерна България. С течение на времето обявените от режима за „бивши“ хора са принудени да се адаптират към новите условия, да изградят върху руините на предишния си живот своите нови биографии, да оцелеят.

Именно тази адаптация на отломките от старите декласирани елити и вписването им в новата комунистическа държава е поставена в центъра на настоящето изследване. С помощта на триста и девет интервюта и мемоарни разкази, шестдесет и две ex-post биографични реконструкции, излъчени в предаването „Джинс“ по БНТ, но и на огромна колекция от официални свидетелства, съхранявани в архива на Комисията по досиетата, се опитам да проследя веригата от събития по изкореняване в социален, а до голяма степен и в чисто физически смисъл на додеветосептемврийските елити и последвалата тяхна реконверсия в рамките на Народната република България.

След 45 години обяснимо и още 35 необяснимо мълчание по темата книгата си поставя за задача да даде най-сетне думата на оцелелите свидетелства от „бивши хора“ – огласявайки, колкото се може по-често и в по-пълнен обем, техните гласове, обособявайки ги от останалия текст и напластявайки под линия всички открити спомени по конкретната тема. Целта е да бъде визуално подчертано оличностеното преживяване на забравените от историята ни декласирани членове на дореволуционния елит и техните наследници.

Акцентът на изследването е поставен не толкова върху репресията – чистки, Народен съд, лагери, за която, макар и недостатъчно, все пак знаем повече, колкото върху формите на „по-фина“, но ежедневна дискриминация, унижение и натиск: изселвания, конфискации, обиски, ОФ бележки и характеристики за следване, принудително вербуване от ДС, недопускане до работа, забрана за пътуване и пр. В първата част на книгата: „В кръговете на ада: От терор към дискриминация“, се опитвам да картографирам различните кръгове на ада, в който са заточени оцелелите от чистки и терор „бивши хора“. С времето режимът „омеква“, „класовата борба“ отчасти отстъпва на „класовото примирение“, а терорът е заменен от дискриминация, която въпреки по-рафинираните си методи според много от нейните жертви е „полулагер“. За вдълбочаване в някои от най-често прилаганите форми на натиск и дискриминация – изселвания, „доброволно самосгъстяване“, недопускане до работа, университет и пътуване зад граница, ще бъде използвана специална приближаваща оптика, което ще позволи да вникнем по-цялостно в ежедневието на „бившите хора“. Наред с предимно качествената характеристика на трите поколения „класово чужди елементи“, в края на първа глава предлагам и една

възможна количествена оценка, изцяло стъпваща на проведеното през 1985 г. социологическо проучване „Градът и селото-86“.

Вторият раздел на изследването прави опит за типологизация на различните житейски стратегии, които възприемат „бившите хора“, за реконверсия и адаптация към враждебността на средата. От съпротива (явна или тиха) и бягство на Запад, през примиряване, до феномена, който Ст. Бочев нарича „буржоазни лепенци“, хора „слагащи се на комунистите, за да правят кариера“ или да се спасят от репресиите. Доколкото е възможно са проследени и моралните дилеми, пред които са изправени „бившите“ и техните деца, както и каналите, през които успяват с относително по-малки „компромиси“ в крайна сметка да се измъкнат от центъра на концлагерна България и да преминат към относително по-приемливия живот в нейните външни предградия. Пробивите „навън“ обикновено стават през образование, изкуство или култура, чужд език, спорт, връзки, а най-често – през блестящо описание отново от Стефан Бочев модел на „стопански полезния буржоа“. Дори и извън гетото обаче „стъкленият таван“ се запазва, като на „стопански полезния“, но все така „бивш“ човек, е забранена работа в идеологически от гледна точка на режима сфери, отказват му се ръководни позиции и пътуване на Запад.

Финалната част на текста се опитва да очертае съдбата на „бившите хора“ и техните наследници след краха на комунистическия режим. С помощта на 62 видеointervюта от архива на телевизионното предаване „Джинс“ положих усилия да картографирам каналите на паметта и да покажа как след 45 години на репресии и 35 години на неуспешна реституция на насилствено отнетия „след Девети“ икономически и политически статус новите поколения на „недоубитата буржоазия“ продължават да пазят своя фамилен символен капитал, дълбок темел на тяхната семейна гордост и аристократизъм.

Ivanov, M. "Former people" of Concentration Camp Bulgaria. Sofia: Ciela, 2023. 374 pp. ISBN 978-954-28-4531-7.

Having gone through the nightmare of purges, killings, expropriations, evictions and waves of discrimination, the “remnants of the unkillable bourgeoisie” were “locked” behind the barb-wire fences of the so-called by the contemporaries “concentration camp Bulgaria”. Over time, those brandish by the regime as “former people” were forced to adapt to the new conditions, to build their new biographies on the ruins of their previous lives, to survive. It is this adaptation of the remnants of the old declassified elites and their re-incorporation into the new communist state lays at the heart of the current book. With the help of three hundred and nine interviews and memoirs, sixty-two ex-post biographical reconstructions broadcast on *Genes* program of the National TV, as well as with the assistance of a huge collection of official testimonies stored in the archives of the Commission on Dossier, I trace the chain of events of uprooting in a social, and to a large extent also in a purely physical sense, the pre-communist elites and their subsequent reconversion within the framework of the People's Republic of Bulgaria.

Following 45 years of explainable and another 35 inexplicable silence on the subject, the book sets itself the task of finally giving the word to the surviving testimonies of “former people” – making their voices heard as often and as fully as possible, distinguishing them from the rest of the text and layering in the footnotes all memories that were found on the particular topic. My goal was to visually emphasize the personal experience of the forgotten declassified members of the pre-revolutionary elite and their successors.

The emphasis of the study is not so much on repression – purges, “People's Court”, death camps, about which, although insufficiently, we still know more. Rather, my interest is shifted to the

forms of “subtle” but everyday discrimination, humiliation and pressure: evictions, confiscations, searches, university entry permissions and forced recruitment by the communist secret police, forced-unemployment, travel ban, etc. In the first chapter of the book named: *In the Circles of Hell: From Terror to Discrimination*, I try to map the different circles of a repressions to which the survivors of purges and terror “former people” have been exiled. Over time, the regime “softened”, the “class struggle” gave way to “class reconciliation”, and the terror was replaced by discrimination, which, despite its more refined methods, according to many of its victims, was felt like “semi-concentration camp”. To delve deeper into some of the most commonly applied forms of pressure and discrimination – evictions, “voluntary self-densification”, exclusion from work, university and travel abroad I zoom at everyday life of the “former people”. Along with the mostly qualitative characterization of the three generations of “class alien elements”, at the end of the first chapter I also offer a possible quantitative assessment, fully based on the 1985 The City and the Village-86 sociological survey.

The second chapter offers a typology of the “former peoples” strategies for reconversion and adaptation to the new hostile environment. From resistance (overt or silent) and flight to the West, through reconciliation, to the phenomenon that Stefan Bochev calls “bourgeois slackers”, people “crouch to the communists to make a career” or to escape repressions. As far as possible, the moral dilemmas faced by these “former people” and their descendants are traced, as well as the channels through which they managed eventually to leave the most repressive circles of the “concentration camp Bulgaria” and move to the relatively more acceptable life in its suburbs. Breakthroughs usually happen through education, art or culture, a foreign language, sports, relationships, and most often – through the brilliantly described again by Bochev model of the “economically useful bourgeois”. Even outside the ghetto, however, the career “glass ceiling” was preserved, as the “economically useful” but still “former” person was denied managerial positions as well as travel to the West.

The final part of the text outline the fate of the “former people” and their descendants after the collapse of the communist regime. Employing 62 video interviews from the archives of the *Genes* TV program I was able to map the channels of memory and show how, after 45 years of repression and 35 years of failed restitution, the new generations of “the unkilld bourgeoisie” continue to cherish their family symbolic capital, a deep foundations for their preserved family pride and aristocracy.

- **Вачков, Д., М. Иванов. *Българският външен дълг 1944–1989. Банкрутът на комунистическата икономика. С., Институт за история на близкото минало/“Сиела”, 2007. 254 с. ISBN 978-954-28-0307-2.***

Наред с досиетата, външният дълг е сред най-често обсъжданите в публичното пространство реликти на отминалия комунистически режим. Без съмнение това е плод на специфичната природа на дълга, в който по силно кондензиран начин се отразява цялостната картина на българската икономика. Хроничните дефицити на плановото стопанство и невъзможността му да генерира достатъчно конкурентоспособна продукция, която, изнесена на Запад, да „плати“ за вноса на технологии и машини регулярно водят до дълбоки дългови кризи, последната от които – приключена с фалит на държавата.

Именно тази терминална криза на комунистическата икономика съм описал и анализирам в последните две глави на съвместната ни книга с проф. Даниел Вачков „Българският външен дълг 1944–1989. Банкрутът на комунистическата икономика“. Двата петролни шока от 1973-1974 и 1977-1978 г. дерайлират икономиката на страната и връщат кошмарите на предните две дългови кризи (от края на 50-те и от средата на 60-те години). Първите признаци на стопанските неблагополучия у нас са видни още през 1975-1976 г., а до края на десетилетието

обхващат и повече от останалите източноевропейски икономики. Натрупаните напрежения се оказват толкова големи, че налагат разпъването на „съветския дългов чадър“, както на Запад наричат помощ, която Москва оказва на затъналите в дългове своите идеологически съюзници. Българското партийно и държавно ръководство прави всичко възможно да се възползва максимално от този „дългов чадър“. В серия от срещи, на някои от които тонът значително се изостря, страната ни поставя широка гама от искания – отлагане на българските задължения към СССР за срок от 10-15 години; за отпускане на нови инвестиционни кредити; за безвъзмездно получаване на съветски лицензи и научно-технически разработки; за увеличаване цените на изнасяните от страната ни за Съветския съюз селскостопански стоки и, най-важното, за значително увеличаване на доставките на съветски нефт.

Окончателният размер на помощта е уточнен през пролетта на 1979 г. като повечето от исканията ни са удовлетворени, макар и в непълен обем. Най-съществените отстъпки на Москва са отпусканите годишни субсидии за българския земеделски внос за СССР в размер на 400 млн. преводни рубли годишно за 1979 и 1980 г. и значително увеличените доставки на петрол, част от които София реекспортира за Западна Европа. Точният обем на съветските нефтени помощи е засекретен, но от кореспонденцията на българското посолство в Париж става ясно, че реекспортът на течни горива формира над половината от износа ни към Франция. Подобна, най-вероятно е картината в началото на 80-те години и на останалите европейски пазари, където с петрол се заплаща не само вноса на машини, но все повече – и на консумативни стоки, с които режимът се опитва да си „купи“ социално спокойствие. Благодарение на „съветския дългов чадър“ външната задължнялост е стопена значително от над 6 млрд. валутни лева през 1978 г. на 4,7 млрд. 2 г. по-късно.

България се завръща на кредитните пазари едва в 1985 г. Изоставила досегашната си политика на ниски дългови нива страната рязко увеличава кредитната си експозиция към Запада и в рамките на 5 г. нейният външен дълг нараства 3.6 пъти! Ако до средата на 80-те години Съветският съюз стриктно играе по правилата на „социалистическата интеграция“ и при възникване на пожарни ситуации в българския платежен баланс се притичва на помощ, то в годините, предшестващи 1989 г. Москва е много по-малко склонна да бъде „кредитор от последна инстанция“. След 1986 г. Кремъл не само спира кредитите за покриване на търговския дефицит, но и притиска София да извършва нетни плащания в значителен обем. Точният им размер не може да бъде установен, но по непълни данни е ясно, че през 1988 и 1989 г. НРБ трансферира годишно по 600 млн. прев. руб. (около 650 млн. щ. д. според официалния обменен курс). Нежеланието на Съветския съюз да продължава предишната си политика на „дългов чадър“ принуждава България да конвертира все по-голяма част от привлечените западни кредити в нетни плащания към Москва.

Трудно може да се твърди обаче, че оттеглената съветска подкрепа за българския платежен баланс е единствената причина за разрастващия се след 1985 г. дългов дисбаланс. Роля за застрашително нарастващия външен дълг има и неумелото му управление. Значимият дял на краткосрочните задължения оформят в края на 80-те години трудно преодолим праг по обслужването на дълга. За да се стигне дотам, че през 1989 г. БНБ ще признае: „Около половината от... дълга са краткосрочни финансови и търговски кредити“. Наред с това, струпването на огромни падежи през 1988–1991 г. се превръща в детонатор на заложената от по-рано дългова бомба. В отчета си за 1990 г. БНБ отбелязва крайно неблагоприятната матуриретна структура, при която около 40% от дълга трябва да бъдат платени през 1990 г. При 3 млрд. долара средна стойност на износа плащания, надвишаващи 2.5 млрд., а в 1989–1990 г. и

над 3 млрд., са очевидно непосилни за българската икономика. Илюзията, че с помощта на кредити от чужбина нашето стопанство ще може да поддържа високи темпове на растеж, без това да става за сметка на оръзаното потребление на населението, в крайна сметка води до безконтролно увеличаване на външния дълг. При серията от противоречиви, неумели и често изключващи се една друга политики, между които се люшка политическото и държавно ръководство, обявяването на мораториум по външния в началото на 1990 г. става неизбежно.

Vachkov, D., M. Ivanov. The Bulgarian Foreign Debt 1944–1989: The Bankruptcy of the Communist Economy. Sofia: Institute for the History of the Recent Past & Ciela, 2007. 254 pp. ISBN 978-954-28-0307-2.

Along with the files of the communist secret services, the foreign debt is the Ancient regime relict that is most frequently discussed in public sphere. Undoubtedly, this is a result of its specific nature, which reflects the overall picture of the Bulgarian economy in a highly condensed manner. The chronic deficits of the planned economy and its inability to generate competitive production that, exported to the West, would “pay” for the import of technology and machinery; regularly lead to deep debt crises, the last of which ended with the bankruptcy of the state.

It is this terminal crisis of the communist economy that I have described and analysed in the last two chapters of our joint book with Prof. Daniel Vachkov. The oil shocks of 1973-1974 and 1977-1978 derailed the national economy and revived the nightmares of the previous two debt defaults during the late 1950s and the mid-1960s. The first signs of the economic troubles were already visible in 1975-1976. Accumulated tensions turned out to be so great that they necessitated the deployment of the “Soviet debt umbrella”, as the West used to call the aid which Moscow provided to its debt-ridden political allies. Bulgarian leadership did everything possible to make the most of this “debt umbrella”. In a series of meetings, at some of which the tone significantly escalated, Sofia tabled a wide range of demands: postponement of its payments to the USSR for a 10 to 15 years period; for granting new investment loans; for free provision of Soviet licenses and scientific and technical aid; for increase the prices of agricultural goods exported to the Soviet Union and, most importantly, for significantly increase in the supply of Soviet oil.

The final shape of aid was determined in the spring of 1979, and most of Bulgarian requests were met, albeit in an incomplete amount. Moscow's most significant concessions were annual subsidies for agricultural imports in the amount of 800 million remittance rubles and significantly increased oil supplies, part of which Sofia would then re-export to Western Europe. The exact volume of Soviet oil aid is unknown, but it is clear that the re-export of liquid fuels equalled at least half of Bulgarian exports to France in the early 1980s. The picture was most likely similar on other European markets, where re-exported oil was used to pay not only for the import of machinery, but increasingly also for consumer goods. Thanks to the “Soviet debt umbrella”, the external indebtedness was significantly reduced from over 6 billion foreign currency leva in 1978 to 4.7 billion 2 years later.

Bulgaria returned to the credit markets only in 1985. Having abandoned its previous policy of low debt levels, the country sharply increased its credit exposure to the West. Within 5 years its external debt increased 3.6 times! Until the mid-1980s the Soviet Union strictly played by the rules of “socialist integration” offering a last-resort lending at need. During the second half of 1980s, however, Kremlin was far much less inclined to be open the “debt umbrella”. Since 1986, the Moscow not only suspended credits to cover Bulgarian trade deficit, but also pressured Sofia to make significant net payments. Their exact amount cannot be established, but based on incomplete data it is clear that in 1988 and 1989 Bulgaria transferred annually about 600 million currency rubles (about 650 million USD

according to the official exchange rate). The reluctance of the Soviet Union to continue its “debt umbrella” policy forced Bulgaria to convert an increasing part of the attracted Western credits into net payments to Moscow.

However, it was definitely only the Soviets to be blamed for the widening debt crisis. Crucial role in that process played the inept debt management in Sofia. At the end of the 1980s, the significant share of short-term liabilities formed a difficult-to-surmount debt service threshold. Situation only worsened forcing the National Bank to admit in its 1989 Annual Report: “About half of the... debt is short-term financial and commercial credits”. Accumulation of huge payments in 1988-1991 further aggravated the problem and soon became the detonator of the debt bomb. In its 1990 Report the Bank noted the extremely unfavourable maturity structure, with about 40 percent of the debt due in 1990. Exports of about \$3 billion were far from enough to ensure debt service, exceeding \$2.5 billion, and in 1989–1990 and over 3 billion. After a decade of contradictory, inept and often mutually exclusive policies in the spring of 1990 the declaration of a foreign debt moratorium became inevitable.

- **Tooze, A., M. Ivanov. ‘Disciplining the Black Sheep of the Balkans: Financial Supervision and Sovereignty in Bulgaria 1902-1938’, *Economic History Review*, 64 (2011): 1, pp. 30–51. Doi 10.1111/j.1468-0289.2010.00544.x.**

Ако разгледаната по-горе обща книга с Даниел Вачков се стреми да реконструира хронологията на натрупване и обслужване на българския външен дълг съвместната статия с Адам Тууз има много по аналитична задача да опише българския дългов случай в по-широката картина на „развиващи се икономики“ от европейската и световната „периферия“ като проследи политическите и неразривно свързаните с тях стопански дилеми, които междувоенният период издига пред тях. В години на криза впримченият в триъгълника на често популистки настроеното българско общество и властно изискващите строги икономии външни кредитори политически естаблишмънт е изправен пред две възможни алтернативи. Да девалвира националната си валута като напусне златно-девизния стандарт и прекрати (или поне ограничи) плащанията си по външния дълг или да се придържа към общоприетите „правила на играта“ като се стреми да балансира вътрешните си и външни баланси, продължи обслужването на дълга и апелира към банките (Париба) и международните институции (Обществото на народите) за разумни финансови облекчения. Като страна победител в Първата световна война Гърция тръгва по първия път на шумен и дълбок разрыв с кредиторите. Наредила се сред победените във войната държави за София най-важно е да разкъса външната си изолация чрез по-консенсусна политика на тежки, но плодотворни преговори със западните кредитори. Както показват сравненията с много умерената си стратегия България постига сходни, ако не и по-големи облекчения по външните си плащания от Гърция като същевременно успява да си спечели името на „примерен длъжник“. През април 1934 г. авторитетният лондонски вестник „Тайм“ открито сочи страната ни като добър пример за разлика от много по-богатата Германия.

В някакъв смисъл тази статия може да бъде разглеждана и като „предсказание“ за повторилите след 2008 г. своя стратегически избор Атина и София. Докато южната ни съседка потъва в поредната „гръцка дъгова криза“, рискувала да взриви самия Европейски съюз и неговата единна валута, България отново стриктно следва общоприетите „правила на играта“, поддържайки едновременно балансиран бюджет и добри отношения с външните си кредитори. Разликата с предишния епизод от 30-те години на 20. век, е че сега, в началото на новото хилядолетие страната ни е обременена с незначителни външни задължения, което ѝ дава значително по-широко поле за стопанско и политическо маневриране.

Tooze, A., M. Ivanov. 'Disciplining the Black Sheep of the Balkans: Financial Supervision and Sovereignty in Bulgaria 1902-1938', *Economic History Review*, 64 (2011): 1, pp. 30–51. Doi 10.1111/j.1468-0289.2010.00544.x.

If compared with the co-authored book with Daniel Vachkov which aimed to reconstruct the chronology of the accumulation and servicing of the Bulgarian external debt, the joint article with Adam Tooze had a much more analytical task. It was tailored in such a way to fit the Bulgarian debt experience into the wider picture of “developing economies” from the European “periphery”. Moreover, the article intended to trace political and economic dilemmas that the Interwar period raised before “emerging markets”. Its political establishment, caught by the Great Depression in the triangle of the populist local society and external creditors, who powerfully demanded austerity. There were only two possible scenarios in such a grip situation. To devalue the national currency by leaving the gold exchange standard and ceasing (or at least limiting) its external debt payments, or to stick to the generally accepted “rules of the game” by seeking to balance the internal and external balances, continue debt service while appealed to the banks (Paribas) and international institutions (the League of Nations) for reasonable financial relief. As a victorious country in the First World War, Greece embarked on the first path of a loud and deep rift with its creditors. Ranked among the countries defeated in the War, for Sofia it was far more important to break its external isolation through a more consensual policy of difficult but fruitful negotiations with the Western creditors. With such a tempered strategy, however, Bulgaria was able to achieve similar, if not greater, relief on its external payments than Greece, while at the same time earning the name of an “exemplary debtor”. In April 1934, the authoritative London newspaper "Time" openly pointed to Bulgaria as a good example in sharp contrast to Germany which, like Greece, also defaulted on its debt.

In some sense, this article can also be seen as a “prediction” for the behaviour that Athens and Sofia would repeat after 2008 during the Great Recession. While the former sunk into another "Greek debt crisis", risking to jeopardize the European Union itself and its common currency, Bulgaria once again strictly followed the generally accepted “rules of the game”, maintaining both a balanced budget and good relations with its external creditors.

- **Иванов, М. Социологически профил на българските текстилни фабриканти, 1834-1912 г. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2020, № 5, с. 150-164. ISSN 2534-9244.**

На прага между XIX и XX столетие съществуващата от векове българска текстилна промишленост прераства в модерна фабрична промишленост. Процесът е свързан с дълбоки, структурни преобразования в градската икономика на страната, които са вече отчасти проследени. Настоящото проучване, част от едно по-голямо мое изследване върху историята на българската текстилна промишленост от началото на 19. век до Балканската война, ще се опита да хвърли повече светлина върху социалния профил на първите български индустриалци. С помощта на голям брой източници бяха уточнени 196 фабриканти, за които се намериха относително по-пълни биографични данни. Събрана бе информация за годините (и датите, когато това бе възможно) на раждане и смърт, семейния произход (професията на бащата и груба оценка за финансовите му възможности), образование, позиция във фабриката, предишна или успоредна стопанска дейност, участие в революционното движение (в т. ч. и ВМОРО), включване в културни, просветни или професионални организации, членство в партия, заемани изборни длъжности и роднински връзки.

Настоящото проучване е пръв опит в нашата литература да се представи социалния профил на българските фабриканти. Поради ключовото стопанско значение на текстилната промишленост с голяма доза увереност може да се предположи, че очертаната тук картина е представителна за цялата прощаваща българска индустрия. Впечатление прави, забелязаната и в предишни мои изследвания „множественост“ в биографиите на родните промишленици. Освен с бизнес, редица от тях се ангажират с политика, дарителство и подкрепа на различни културни, образователни или спортни инициативи. Впечатляваща е и относителната тежест на бившите революционери, които след Освобождението застават начело на различни фабрични инициативи. Анализираните в статията данни дават възможност да се проследи и сравнителната устойчивост на възрожденския стопански елит и относително успешното му трансформиране в бащите основатели на модерната българска индустрия.

Ivanov, M. 'Sociological Profile of Bulgarian Textile Manufacturers, 1834-1912', Bulletin of the Center for Economic and Historical Studies, 2020: 5, pp. 150-164. ISSN 2534-9244.

The current study, part of a larger study of mine on the history of the Bulgarian textile industry from the beginning of the 19th century to the Balkan War, aims to shed light on the social profile of the first Bulgarian industrialists. Employing a large number of sources, 196 manufacturers were specified, for which relatively more complete biographical data was found. Information was collected on the years (and dates, when possible) of birth and death, family background (father's profession and a rough estimate of his financial situation), education, position in the factory, previous or parallel economic activity, participation in the revolutionary movement (including VMORO), inclusion in cultural, educational or professional organizations, party membership, political positions and family ties.

The article offers a rare attempt to unveil the social profile of Bulgarian manufacturers. Due to the key economic importance of the textile industry, it can be safely assumed that the picture outlined here is representative of the entire emerging Bulgarian industry. The biographical "multiplicity" of Bulgarian industrialists makes an impression. In addition to their industrial involvement, a number of them took parts in politics, charity and in various cultural, educational or sports initiatives. The relative weight of the former revolutionaries is also impressive. The data analyzed in the article make it possible to trace the comparative stability of the Revival economic elite and its relatively successful transformation into the founding fathers of modern Bulgarian industry.

- **Stanev, K., K. Marti-Hanenberg, M. Ivanov. Regional Transformations of a State under Construction: Bulgaria, 1878-2002, *Journal of Interdisciplinary History* 42 (2011): 1, pp. 111–134.**

Тази статия изследва до каква степен честите политически трансформации и инфраструктурата са повлияли върху икономическата география и социално-икономическото развитие на България през 125-годишния период от 1878 до 2002 г. Това проучване е първият етап от проект, който изследва моделите на регионално развитие в Източна Европа, и по-специално на Балканите, чрез събиране и обработка на нови социално-икономически и транспортни данни на регионално ниво. Изборът на България е оправдан от достоверността и достъпността на данните и сравнително ранното създаване на българската държава през 1878 г.

Статията изследва сложната взаимовръзка между три различни, но силно свързани процеса - политически (институционални) промени, социално-икономически развития като урбанизация и индустриализация и пространствени корекции в рамките на националната икономика. Водещият въпрос е за влиянието на политиката върху регионалната икономическа

структура на България. Друга цел на тази статия е да оцени степента, в която постоянните политически промени и развитието на инфраструктурата водят до трансформации в регионалната йерархия на страната.

Емпиричните данни разкриват видима връзка между политическите събития и институционалните промени и между социално-икономическите трансформации и колебанията в пространственото неравенство. Първоначално позицията на София в рамките на българската градска мрежа е относително ограничена, но столицата скоро се трансформира във водещ икономически център поради политическия и административен тласък, който получава след 1878 г. По същия начин, растежът на черноморските и на дунавските пристанища е повлиян от териториалните промени и транспортните инвестиции, направени от държавата. Прилагането на съветския икономически модел след 1944 г. предизвиква най-дълбоките трансформации в България през XX век. Урбанизацията и индустриализацията и последващият крах на тоталитарния модел увеличиха регионалните различия.

Опитът на България показва как в новосъздадени или в процес на формиране държави политическите институции могат да играят основна роля при определяне на пътя на регионалното развитие и тенденциите в пространственото неравенство. Правителствата могат значително да повлияят на дългосрочното регионално развитие чрез сравнително малки инвестиции в транспортна инфраструктура.

Stanev, K., K. Marti-Hanenberg, M. Ivanov. Regional Transformations of a State under Construction: Bulgaria, 1878-2002, Journal of Interdisciplinary History 42 (2011): 1, pp. 111–134.

This article explores the extent to which frequent political transformations and the development infrastructure have influenced the economic geography and socioeconomic development of Bulgaria during a 125-year period (1878 to 2002). From these perspectives, an analysis of the Bulgarian experience could serve as a reference point for understanding the development of other Eastern European states. This study is the first stage of a project exploring patterns of regional development in Eastern Europe, and particularly the Balkans, by collecting and processing new socioeconomic and transport data at the regional level. The choice of Bulgaria was justified by the reliability and accessibility of the data and the relatively early creation of the Bulgarian state in 1878.

This article explores the complex correlation between three distinct, yet highly related, processes - political (institutional) changes, socioeconomic developments such as urbanization and industrialization, and spatial adjustments within the national economy. The leading question concerns the effect that political considerations exerted on Bulgaria's regional economic composition. Another aim of this article is to assess the extent to which constant political changes and the development of infrastructure led to transformations in the regional hierarchy of the country.

Empirical data reveal a visible relationship between political events and institutional changes and between socioeconomic transformations and fluctuations in spatial inequality. Initially, the position of Sofia within the Bulgarian urban network was *primus inter pares*, but the capital soon transformed into the leading economic center because of the political and administrative boost that it received after 1878. Similarly, the growth of the Black Sea and the Danube ports was affected by the territorial changes and the transport investments made by the state. Implementation of the Soviet economic model after 1944 triggered the deepest transformations to Bulgaria in the twentieth century. Urbanization and industrialization and the subsequent collapse of the totalitarian model increased the regional disparities. The experience of Bulgaria illustrates how, in newly established states or those in the process of formation, political institutions can play a major role in determining the path of regional

development and trends in spatial inequality. Governments can significantly affect long-term regional development by making relatively small investments in transport infrastructure.

- **Morys, M., M. Ivanov. 'The emergence of a European Region: Business Cycles in South-East Europe from Political Independence to World War II', *European Review of Economic History*, 19 (2015): pp. 382–411.**

Нашата статия чертае нови пътища в две измерения. Тя прилага все по-влиятелните концепции на Новата икономическа история към района на Югоизточна Европа и се опитва да преодолее традицията на специфичните за отделните страни историографии, като третира Балканския полуостров като едно цяло; по-точно, ние си задаваме въпроса дали Балканите трябва да се разглеждат като икономически регион със собствен „регионален“ бизнес цикъл.

Няма друг европейските региони, които да е по-подходящ за подобно изследване от Югоизточна Европа (ЮИЕ). В него съществуват непрекъснати статистически данни за пет съседни държави (Австрия(-Унгария), България, Гърция, Румъния и Сърбия/Югославия) от средата на 1870-те и началото на 1880-те години. Толкова дълги и от такова качество редове не съществуват за скандинавските страни или Иберийския полуостров, да не говорим за Централна и Източна Европа, където държавността на днешните държави се материализира едва след разпадането на империята на Хабсбургите и на Романови.

Статията ни конструира индекси на динамичния фактор на бизнес цикъла за пет страни от ЮИЕ от 1870-те години до Втората световна война и анализира моделите на синхронизация. Въпреки че всички разглеждани страни произхождат от Османската империя - нивата на синхронизация на Балканския полуостров първоначално са ниски. С течение на времето обаче те нарастват и към Първата световна война, достигайки нива, които все още не са документирани за нито един друг „периферен“ регион на Европа за този период. Това е времето, през което икономиките на ЮИЕ все повече стават част от паневропейския бизнес цикъл, задвижван от Великобритания, Франция и Германия.

Формирането на регионален бизнес цикъл се случва едва в междувоенния период. Водени от нарастващата вътрешнорегионална търговия, през 20-те години на XX век балканските държавите постигат по-силна стопанска синхронизирани помежду си, отколкото с която и да е от основните европейски страни. Тази констатация не само противоречи на всеобщо мнение в литературата, че подобни регионални бизнес цикли се появяват едва след Втората световна война, много по-важно това свидетелства за сериозната икономическа интеграция, която балканските страни са постигнали след независимостта си преди половин век. Подобрената инфраструктура, умерено протекционистките политики и значителното увеличаване на общите граници след Балканските войни играят важна роля в това направление. Но това беше процес на регионална интеграция чрез икономика, а не политика; докато политическите опити за регионална интеграция се провалиха, икономическата интеграция напредваше бавно, но сигурно.

*Morys, M., M. Ivanov. 'The emergence of a European Region: Business Cycles in South-East Europe from Political Independence to World War II', *European Review of Economic History*, 19 (2015): pp. 382–411.*

Our paper breaks new ground along two dimensions. It introduces the powerful concepts of new economic history to SEE, and it attempts to overcome the tradition of country-specific historiographies by treating the Balkan Peninsula as one unit; to be more precise, it asks whether the Balkans should be seen as an economic region in the sense of exhibiting a self contained or “regional” business cycle.

We extend a new line of research into a peripheral region of Europe. None of the European regions is better suited than Southeast Europe (SEE): we have continuous data for five neighboring countries (Austria(-Hungary), Bulgaria, Greece, Romania, and Serbia/Yugoslavia) since the mid-1870s and early 1880s. This compares favorably with the Nordic countries or Iberia, let alone Central and Eastern Europe where statehood of present-day countries materialized only after the break-up of the Habsburg and Romanov empires.

This paper constructs dynamic factor business cycle indices for five SEE countries from the 1870s to World War II and analyses patterns of synchronization. While all emanating from the same political and economic unit—the European provinces of the Ottoman Empire—synchronization levels on the Balkan peninsula were initially low but steadily increased toward World War I, reaching levels not yet documented for any peripheral region of Europe for this period. The SEE economies increasingly participated in a pan-European business cycle radiating from Britain, France, and Germany.

The formation of a regional business cycle happened only in the interwar period. Driven by growing intra-regional trade, the 1920s were the first period in Balkan history where countries were more strongly synchronized among each other than they were with any of the European core countries. This finding not only contradicts the conventional wisdom according to which such regional business cycles appeared only after World War II; crucially, it is testimony to the economic integration which the Balkan countries had achieved since independence half a century earlier. Improved infrastructure, not overly protectionist policies, and a substantial increase in common borders since the Balkan Wars all played a role in this success story. But this was a process of regional integration through economics not politics; while political attempts at regional integration all failed, economic integration progressed slowly but surely.

- **Иванов, М., Р. Симеонова-Ганева, К. Ганев. Консервативните предприемачи: опит за количествено обясняване на причините за вътрешните миграции в България от 1878 до 1900 г. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2021, № 6, с. 104-120.**

Настоящото проучване е пръв известен ни в българската литература опит за количествено установяване на причините за вътрешната миграция на населението след 1878 г., която според някои автори има ключово значение за наложилите се следосвобожденски стопанско-социален модел. Размерът на преселническата вълна от около 670 хил. души е сравнително малък, за да доведе до приписваните ѝ от Паларет последствия. Същевременно, масата на преселниците изглежда достатъчно голяма, за да бъде пренебрегвана досега в литературата. Събраните демографски данни и статистическият анализ подкрепят хипотезите, свързани с влиянието на икономическо-демографските фактори. По-конкретно, установено е статистически значимо влияние на процесите, свързани с насочването към територии с по-ниска гъстота на населението и наличие на „свободна“ земя. Като плодородието на земята, градските райони и свързаността на населените места имат относително малко влияние за наблюдаваните общи миграционни процеси. В същото време, количественото изследване не установява статистически значими връзки, които да подкрепят хипотезите, отнасящи се до политико-демографските фактори. По-конкретно по отношение на хипотезите за т.нар. „аграрен преврат“ и „аграрно движение“, при които българите завземат опразнените от изселващите се турци земи, в т.ч. и чифлиците. Също така не установихме емпирични доказателства, потвърждаващи наличие на общ стремеж към възмездие на българите в селата с най-големи разрушения по време на Освободителната война и на Априлското въстание (такъв може да е бил наблюдаван в отделни, изолирани случаи). На

база на резултатите от статистическия анализ можем да предположим, че факторите, задвижили колелото на миграцията далеч надхвърлят отлива на турско население през и след Руско-турската война. По-малките „стопански възможности“ в предпланините в комбинация с бързо нарастващото население създават предпоставки за ускорено вертикално „свличане“ към равнините зони на значителни човешки маси. Неслучайно, някои извори ясно показват, че началото на процес на слизание към равнините трябва да се търси поне към средата на XIX в., а може би и по-рано.

В заключение, на база на емпиричния анализ и направените по-горе изводи може ясно да бъде очертан профилът на консервативния предприемач, впуснал се към непознати и далечни земи, за да търси не стопанско възможване, а физическо оцеляване. Това консервативно предприемачество е интересно като явление от гледна точка на историческата и икономическата наука – както по отношение на продължителността му, така и по отношение на пространствения му обхват. Това предполага по-нататъшни количествени изследвания по проблематиката, които да обхванат детайлно и други околии на страната и да разширят времевия период на количествения анализ.

Иванов, М., Р. Симеонова-Ганева, К. Ганев. Консервативните предприемачи: опит за количествено обясняване на причините за вътрешните миграции в България от 1878 до 1900 г. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2021, № 6, с. 104-120.

The present study is the first attempt known to us in the Bulgarian literature to quantitatively establish the reasons for the internal migration of the population after 1878, which, according to some authors, is of key importance for the imposed post-liberation economic and social model. The size of the migration wave of about 670,000 people is relatively small to cause the consequences attributed to it by Palaret. At the same time, the mass of migrants seems large enough to have been neglected in the literature so far. The collected demographic data and statistical analysis support the hypotheses related to the influence of economic-demographic factors. More specifically, a statistically significant influence of the processes related to targeting territories with lower population density and availability of "free" land was found. Like land fertility, urban areas and connectivity of settlements have relatively little influence on the observed overall migration processes. At the same time, the quantitative research did not establish statistically significant relationships to support the hypotheses related to the political-demographic factors. More specifically, regarding the hypotheses for the so-called "agrarian coup" and "agrarian movement", in which the Bulgarians took over the lands vacated by the emigrating Turks, including and the homesteads. We also did not find empirical evidence confirming the presence of a general desire to retaliate the Bulgarians in the villages with the greatest destruction during the Liberation War and the April Uprising (such may have been observed in individual, isolated cases). Based on the results of the statistical analysis, we can assume that the factors driving the wheel of migration far exceed the outflow of the Turkish population during and after the Russian-Turkish war. Smaller "economic opportunities" in the foothills in combination with a rapidly growing population create prerequisites for an accelerated vertical "slide" to the flat areas of significant human masses. Not by chance, some sources clearly show that the beginning of a process of descent to the plains should be sought at least to the middle of the 19th century, and perhaps even earlier.

In conclusion, based on the empirical analysis and the conclusions drawn above, the profile of the conservative entrepreneur who ventured into unknown and distant lands to seek not economic empowerment but physical survival can be clearly outlined. This conservative entrepreneurship is interesting as a phenomenon from the point of view of historical and economic science - both in terms

of its duration and in terms of its spatial scope. This suggests further quantitative research on the issue, which would cover in detail other neighbourhoods of the country and expand the time period of the quantitative analysis.

- **Ivanov, M., M. Kopsidis. Industrialization in a Small Open Economy during the First Globalization: Bulgaria, c. 1870-1910. *Economic History Review*, 76(2023):1, pp. 169-198.**

За разлика от редица източноевропейски държави в България до войните делът на индустриалното производство в Брутния вътрешен продукт остава много нисък. От станалите вече класически изследвания на Гершенкрон и Паларет насам в литературата се е наложило мнението, че вътрешните структурни недостатъци – самозадоволяващата се селска икономика и растящите под нейно въздействие разходи за труд и суровини на градския промишлен сектор водят до „растеж без развитие“ и възпрепятстват същинската индустриализация на страната. Паларет дори отива една крачка напред, чертаейки картина на повсеместна „деиндустриализация“ и „аграризация“ след Освобождението. Специално събраните в рамките на това изследване данни убедително сочат, че предлаганите до сега обяснения страдат от сериозни недостатъци. По-внимателното вглеждане в социалните и стопански процеси, протекли в българското общество от Освобождението до Първата световна война показват, че българското селото не може да бъде държано отговорно за сочената в литературата „деиндустриализация“.

Напротив, скрупулезното остойностяване на текстилното производство, безспорно най-важният промишлен сектор в страната, показва, че след продължителна, четвъртвековна криза, той успява да се съвземе и около 1910 г. дори да надмине постигнатите върхови резултати от 1870 г. С други думи тезата за „деиндустриализацията“ и „аграризацията“ на следосвобожденска България се нуждае от преосмисляне. Между Освобождението и Първата световна война много по-удачно би било да се говори за забавено развитие, отколкото за стагнация и „деиндустриализация“.

Ivanov, M., M. Kopsidis. Industrialization in a Small Open Economy during the First Globalization: Bulgaria, c. 1870-1910. Economic History Review, 76(2023):1, pp. 169-198.

Unlike a number of Eastern European countries, in Bulgaria, until the wars, the share of industrial production in the Gross Domestic Product remained very low. Since the now classic studies of Gerschenkron and Palaret, the opinion has prevailed in the literature that the internal structural deficiencies - the self-sufficient rural economy and the growing under its influence the costs of labor and raw materials of the urban industrial sector lead to "growth without development" and prevent the actual industrialization of the country. Palaret even goes a step further, painting a picture of widespread "deindustrialization" and "agrarianization" after the Liberation. The data specifically collected within the framework of this study convincingly indicate that the explanations offered so far suffer from serious flaws. A closer look at the social and economic processes that took place in Bulgarian society from the Liberation to the First World War show that the Bulgarian village cannot be held responsible for the "de-industrialization" pointed out in the literature.

On the contrary, the scrupulous valuation of textile production, undoubtedly the most important industrial sector in the country, shows that after a prolonged, quarter-century crisis, it managed to recover and around 1910 even surpassed the peak results achieved in 1870. In other words, the thesis about the "deindustrialization" and "agrarianization" of post-liberation Bulgaria needs rethinking.

Between the Liberation and the First World War, it would be much more appropriate to speak of delayed development than of stagnation and “deindustrialization”.

- **Ivanov, M., R. Simeonova-Ganeva, K. Ganev Long-Term Consumer Price Dynamics in Bulgaria, 1750-2020. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2022, № 7, с. 23-39.**

Статията представлява първа част на много по-голямо изследване върху инфлацията и потреблението по българските земи в дългия исторически разрез между 1750 и 2020 г. Реконструкцията на ценовата динамика ще ни позволи много по-точно да възстановим вековните изменения в стандарта на живот на българите и оттам – в тяхното социално положение.

За целта събрах 46 хил. цени от периода на Възраждането като посетих и обработих над 1000 търговски тефтери, запазени в 57 столични и провинциални библиотеки, музеи и архиви. Като следваща стъпка проучих и верифицирах всички официални публикации на цени от националната ни статистика. За запълване на някои празнини в наличната информация (особено за края на 18. и за началото на 19. век) с помощта на моите съавтори бяха приложени различни статистически методи на интерполация. По този начин успяхме да конструираме два ценови индекса – (1) компонентен (1750-2020), представляващ кошница с цените на 20 основни стоки и услуги и (2) композитен (1887-2020), унифициращ различните официални ценови индекси на статистиката в единен дълъг времеви ред.

Основна цел на тази първа статия по проекта е да очертае дългосрочното развитие на потребителските цени в България за периода 1750–2020 г. като опише използваната методология и направи някои първи изводи на конструирания инфлационен индекс. Следва изрично да се подчертае приносния характер на изследването, не само затова, че за първи път в нашата литература прави опит да възстанови инфлацията през толкова дълъг период, но и защото позволява анализ на стандарта на живот през един количествено измерим показател.

През разглеждания 270-годишен период установяваме няколко големи инфлационни епизода – през и непосредствено след двете световни войни и в началото на прехода. През първите два епизода общо натрупаната инфлация е почти 46 пъти, докато през прехода увеличението на ценовото ниво надхвърля 3800 пъти.

Противно на общоприетите схващания за социалистическата икономика като освободена от бича на инфлацията нашето изследване открива общо увеличение на ценовите нива от близо 4 пъти.

Ivanov, M., R. Simeonova-Ganeva, K. Ganev Long-Term Consumer Price Dynamics in Bulgaria, 1750-2020. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2022, № 7, с. 23-39.

The article is the first part of a much larger study on inflation and consumption in the Bulgarian lands in the long historical section between 1750 and 2020. The reconstruction of the price dynamics will allow us to more accurately restore the centuries-old changes in the standard of living of the Bulgarians and from there – in their social standing.

For this purpose, I collected 46,000 individual price observations from the National Revival period by visiting and processing over 1,000 trade notebooks preserved in 57 provincial libraries, museums and archives. As a next step, I researched and verified all official price publications from the national statistics. To fill some gaps in the available information (especially for the late 18th and early 19th centuries), various statistical interpolation methods were applied with the help of my co-authors. In

this way, we were able to construct two price indices – (1) component (1750-2020), representing a basket with the prices of 20 basic goods and services, and (2) composite (1887-2020), unifying the various official price indices of statistics into a single long time series.

The main goal of this first article of the project is to outline the long-term development of consumer prices in Bulgaria for the period 1750–2020 by describing the methodology used and making some initial conclusions of the constructed inflation index. The contribution nature of the study should be explicitly emphasized, not only because it is the first time in our literature that it attempts to recover inflation over such a long period, but also because it allows the analysis of the standard of living through a quantifiable indicator.

During the considered 270-year period, we establish several major inflationary episodes - during and immediately after the two world wars and at the beginning of the transition. During the first two episodes, the total accumulated inflation is almost 46 times, while during the transition the increase in the price level exceeds 3,800 times. Contrary to the generally accepted notions of the socialist economy as freed from the scourge of inflation, our research finds a general increase in price levels of nearly 4 times.

- **Морис, М., М. Иванов. „За все по-пълното задоволяване на потребностите на трудещите се“: Стандартът на живот в България през комунистическия период. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2023, № 8, с. 197-208.**

В тази статия е направен опит да се измери постигнатият след 1944 г. напредък и регрес в стандарта на живот на двете основни социални групи в българското общество на селяните и работниците. Стандартът на живот през комунистическия период в Централна, Източна и Югоизточна Европа (ЦИЮИЕ) остава след най-вълнуващите нашето общество теми. Въпреки това българските изследвания по темата са изключително редки. Не много по-различна е картината и в чуждестранната литература. В опит да запълни поне отчасти тази празнина настоящото изследване хвърля светлина върху жизнения стандарт в ЦИЮИЕ като разширява историческия контекст в три измерения. Първо, като премества времевия си фокус и включва не само комунистическия период, но и предшестващите го междувоенни десетилетия. Второ, тъй като до края на 60-те години мнозинството българи живее на село изследването отива отвъд стандарта на живот на работниците (обичайна практика в съществуващата литература) и насочва светлината на прожектора и към селската периферия на обществото. И трето, вместо през БВП, агрегат с доста проблематично качество през комунистическия период, статията прави опит да „премери“ промените в стандарта на живот, използвайки за указател храненето и приема на калории.

Преди Девети септември селското население в България има значително по-висок прием на калории от фабричните работници. Това обаче рязко се променя след 1944 г. Спадът в стандарта на живот на селското население е не само рязък, но и значителен. Следвайки класическите постулати на марксизма, индустриалните работници добиват привилегирован статут на хегемонна класа, докато селяните, заедно с интелигенцията и сектора на услугите, са лишени от довоенния си статус и относителен просперитет. Въоръжени единствено със средствата на демографията, за по-малко от две десетилетия, селяните преобръщат селскостопанската политика на режима. Бруталното изтискване на ресурси от селото и колективизацията на земята са заменени с процес, който Creed (2005) много уместно нарича „опитомяване на революцията“. Той е следствие на появилите се през 60-те и началото на 70-те години три икономически дефицита: (1) на работници за селското стопанство, (2) на храна за увеличаващото се градско

население и (3) на конвертируема валута, която се печели предимно чрез износ на селскостопанска продукция.

Събраните и анализирани в статията свидетелства показват, че стандартът на живот, измерен чрез консумацията на храна, не се е повишил толкова бързо, колкото се предполага от апологетите на комунизма. Големият губещ от социално-политическите експерименти след 1944 г. са българските селяни. Те не само са лишени принудително от своята земя, но и преживяват три дълги десетилетия с подтиснат стандарт на живот. Калорийните нива, които са достъпни на селяните през 1939–1940 г. са отчасти достигнати едва през 70-те години на миналия век. Индустиалните работници, напротив, първоначално са сред печелившите от политическите промени след Девети септември. Още през 40-те години техният калориен прием се повишава и остава на нива около 2800 ККал дневно през следващите 30 г.

Морис, М., М. Иванов. „За все по-пълното задоволяване на потребностите на трудещите се“: Стандартът на живот в България през комунистическия период. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2023, № 8, с. 197-208.

In this article, an attempt is made to measure the progress and regression achieved after 1944 in the standard of living of the two main social groups in Bulgarian society, the peasants and the workers. The standard of living during the communist period in Central, Eastern and South-Eastern Europe (CEEEE) remains behind the most exciting topics in our society. However, Bulgarian studies on the subject are extremely rare. The picture is not much different in foreign literature. In an attempt to at least partially fill this gap, the present study sheds light on living standards in CEEEE by expanding the historical context in three dimensions. First, by shifting its temporal focus to include not only the communist period but also the preceding interwar decades. Second, since until the end of the 1960s the majority of Bulgarians lived in the countryside, the study goes beyond the standard of living of the workers (common practice in the existing literature) and directs the spotlight to the rural periphery of society. And third, instead of GDP, an aggregate of rather problematic quality during the communist period, the article attempts to "measure" changes in living standards using nutrition and caloric intake as a proxy.

Before September 9th 1944, the rural population in Bulgaria had a significantly higher calorie intake than factory workers. However, this changed sharply after 1944. The decline in the standard of living of the rural population was not only sharp, but also significant. Following the classic postulates of Marxism, the industrial workers were given the privileged status of the hegemonic class, while the peasants, along with the intelligentsia and the service sector, were deprived of their pre-war status and relative prosperity. Armed only with the means of demography, in less than two decades the peasants overturned the regime's agricultural policy. The brutal extraction of resources from the village and the collectivization of land have been replaced by a process that Creed (2005) very aptly calls the 'domestication of the revolution'. It is a consequence of three economic deficits that emerged in the 1960s and early 1970s: (1) labor for agriculture, (2) food for the growing urban population, and (3) convertible currency, which earns primarily through the export of agricultural products.

The evidence collected and analyzed in the article shows that the standard of living, as measured by food consumption, did not rise as rapidly as the apologists of communism have assumed. The big loser from the socio-political experiments after 1944 were the Bulgarian peasants. Not only were they forcibly dispossessed of their land, they also experienced three long decades of depressed living standards. The caloric levels available to peasants in 1939–1940 were partially reached only in the 1970s. Industrial workers, by contrast, were initially among the beneficiaries of the post-9/9 political

changes. Already in the 1940s, their caloric intake increased and remained at levels of around 2800 calories per day for the next 30 years.

- **Simeonova-Ganeva, R., M. Ivanov, K. Ganev. Currency Reforms and Inflation in Communist and Post-Communist Bulgaria. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2023, № 8, с. 236-251.**

Статията е второ парче от големия пъзел, поставил си за задача да измери инфлацията по българските земи между 1750 и 2020 г. В нея фокусът е преместен върху ценовите движения през годините след Втората световна и тясно свързаните с тях парични реформи от 1948, 1952, 1962 и 1999 г. Интересът ни към тази тематика произтече от установеното в хода на голямото проучване ключово въздействие, което паричните реформи имат върху инфлацията и оттам – върху стандарта на живот на населението.

За паричните реформи през комунистическия период се знае твърде малко. До сега тяхното описание бе съвсем схематично, вписано в общия стопански контекст след Втората световна война, без да бъде отчлено, че на практика чрез тях на няколко пъти се променя националната валута, макар тя да запазва своето наименование. Това е изключително важно откритие, което има огромно значение за правилното конструиране на непрекъснат дълъг инфлационен индекс между 1750 и 2020 г.

Наред с това, задълбоченото проучване на паричните реформи от 40-те и 50-те години на 20. век показва, че широко рекламираната им роля за сваляне на следвоенната инфлация не отговаря на фактите. Галопиращото нарастване на цените след 1943 г. е укротено не чрез паричните реформи, а с помощта на ценови контрол от създадената след 9 септември Комисия по цените. Всъщност, скритата, но ключова задача на реформите от 1948, 1952 г. и (донякъде) 1962 г. е да изземат спестяванията на „бившите“ имотни класи, превърнати в политически парии от новия режим.

От своя страна, паричната реформа от 1999 г. има за задача да постави финал на един продължителен инфлационен епизод, който започва не с промените от 1989 г., а още през 60-те години след предходната парична реформа. Чрез административния контрол върху цените комунистическата власт изкуствено сдържа инфлацията в разстояние на близо четвърт век. Това води до натрупване на огромни скрити напрежения в икономиката, които намират своя излаз на повърхността едва с паричната либерализация от началото на прехода. Неумелата стопанска политика на кабинета „Виденов“ допълнително усилва инфлационния натиск, за да вкара през 1997/1998 г. България в хиперинфлационна спирала. Кризата е преодоляна с въвеждането на Валутен борд, а новата, стабилизирана национална валута (отново запазила старото си име, но качествено нова по своята същност) е формализирана с реформата от 1999 г.

В този смисъл статията има за цел да покаже сериозните социални и икономически последици на политическите решения (паричните реформи) и се опитва да запълни една съществена празнина в познанието за нашето близко минало.

Simeonova-Ganeva, R., M. Ivanov, K. Ganev. Currency Reforms and Inflation in Communist and Post-Communist Bulgaria. – Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, 2023, № 8, с. 236-251.

The article is the second piece of the big puzzle, it has set itself the task of measuring inflation in the Bulgarian lands between 1750 and 2020. In it, the focus is shifted to price movements in the years after the Second World War and the closely related monetary reforms of 1948, 1952, 1962 and 1999. Our

interest in this topic arose from the key impact that the monetary reforms have on inflation and hence on the standard of living of the population, established in the course of the large study.

Very little is known about monetary reforms during the communist period. Until now, their description was quite schematic, inserted in the general economic context after the Second World War, without dismembering that in practice the national currency was changed several times through them, although it kept its name. This is an extremely important finding that has enormous implications for the correct construction of a continuous long inflation index between 1750 and 2020.

In addition, a thorough study of the monetary reforms of the 1940s and 1950s has shown that their much-touted role in bringing down post-war inflation does not match the facts. The galloping rise in prices after 1943 was tamed, not by monetary reforms, but by means of price controls by the Price Commission established after September 9. In fact, the hidden but key task of the reforms of 1948, 1952 and (to some extent) 1962 was to seize the savings of the 'former' propertied classes, made political pariahs by the new regime.

For its part, the monetary reform of 1999 has the task of putting an end to a prolonged inflationary episode that began not with the changes of 1989, but already in the 60s after the previous monetary reform. Through administrative price controls, the communist government artificially contained inflation for nearly a quarter of a century. This leads to the accumulation of enormous hidden tensions in the economy, which find their way out to the surface only with the monetary liberalization since the beginning of the transition. The inept economic policy of the Videnov government further increased the inflationary pressure to bring Bulgaria into a hyperinflationary spiral in 1997/1998. The crisis was overcome with the introduction of the Currency Board, and the new, stabilized national currency (again retaining its old name, but qualitatively new in nature) was formalized with the 1999 reform.

In this sense, the article aims to show the serious social and economic consequences of political decisions (monetary reforms) and tries to fill a significant gap in the knowledge of our recent past.

- ***Иванов, М. Социалистическото благоденствие и консенсусът на лицемерието. – Социологически проблеми, XLIII, 2011, № 1–2, с. 235–256. ISSN 0324-1572.***

След смъртта на Сталин в България започва плах процес на нормализация, при който властта се опитва да изгради нов консенсус между управляващи и управлявани. Срещу омокотаването на режима и отказът му от масови репресии населението трябва да се „съгласи“ да живее в рамките на зададените отгоре правила. Негласният отговор ще бъде скрепен чрез обещание за подобряване на стандарта на живот на населението. Плановата икономика обаче се оказва неспособна да задоволи отпушеното през втората половина на 50-те години на XX век потребление. Яловият консенсус, импотентен да реализира един комунистически вариант на западното благоденствие, създава култа към западните вещи. Без своя битов център консенсуса се разплита и поражда всеобщо лицемерие. Само две десетилетия след установяването на новия консенсус режимът вече е изцяло изпразнен от съдържание, а за мнозинството от българите „материалното превъзходство на другата система“ е въвн от всякакво съмнение.

Ivanov, M. Socialist prosperity and the consensus of hypocrisy. – Sociological problems, XLIII, 2011, No. 1–2, pp. 235–256. ISSN 0324-1572.

After Stalin's death, a timid process of normalization began in Bulgaria, in which the authorities tried to build a new consensus between the rulers and the ruled. Against the softening of the regime and its restraining from mass repressions, the population must "agree" to live within the framework of the

rules set from above. The new consensus will be cemented by a promise to improve the standard of living of the population. However, the Centrally Planned Economy proved unable to satisfy the personal demand unblocked in the second half of the 1950s. The barren consensus, impotent to realize a communist version of Western prosperity, creates the cult of Western products. Without the consumption, this new consensus unravels and breeds universal hypocrisy. Only two decades after the establishment of the new consensus, the regime has already been completely emptied of content, and for the majority of Bulgarians, the "material superiority of the other system" is beyond any doubt.

- **Иванов, М. Невидимите граници на модернизацията. Българското село през 1940–1941 г. – Исторически преглед, LXVII, 2011, № 1–2, с. 121–145.**

Заедно с една друга моя ключова статия: Иванов, М. Чудото на зачатие или как България бе „обременена“ с комунизъм? – *Социологически проблеми*, XXXIX, 2008, № 3–4, с. 303–337. изследването върху „Невидимите граници на модернизацията“ жалонира основните доводи за един „по-оптимистичен и по-спокоен“ прочит на недавното българско минало. Въпросът всъщност е дали въпреки безспорната си изостаналост през 40-те години на миналия век обществото ни има достатъчен потенциал за по-бавна, но по-дълбока и всеобхватна модернизация. За промяна не по пътя на революцията, а на еволюцията. Или казано с други думи, имало ли е алтернативен сценарий за развитие без да се плаща изключително високата човешка цена на комунистическия експеримент.

Тук доказателства за изказаната по-рано хипотеза за отпочване на промяната в българското село още в навечерието на Втората световна война са подирени на микро-ниво на отделните семейства и стопанства. За целта са използвани материалите на едно от първите социологически изследвания у нас. То е проведено през 1940–1941 г. от Института за земеделско-стопански проучвания (ИЗСП) и е част от неговия дългосрочен проект за изучаване на българското село и настъпващите в него промени. От събраните и съхранени в архива на ИЗСП 154 анкетни карти (земеделски книжки) за анализ тук бяха подбрани 50 като целта бе с тяхна помощ да се проведе едно експериментално пилотно проучване на степента на модернизация на българското село в навечерието на комунизма.

Благодарение на това архивно богатство имаме уникалната възможност да реконструираме почти ден по ден живота на нашите баби и дядовци в края на 30-те и началото на 40-те години. Очертаващата се картина на всекидневието е разнопосочна. В нея могат да бъдат намерени както свидетелства за настъпващите промени, така множеството бастиони на традицията. Именно тази хибридность между ново и старо описват невидимите граници на модернизацията в докомунистическа България. Хиперболизирането на настъпилите изменения, разбира се, е ненужно. И в навечерието на Втората световна война селото продължава да се бори с много от старите си проблеми – пренаселеност, ниски доходи, лошо качество на живот. Нека не забравяме, че страната, 75 % от чието население все още живее на село, продължава да е една от най-бедните в Европа. Също толкова непродуктивна е обаче масовата в литературата слепота към настъпващите промени – спадащата раждаемост, повишаването на човешкия капитал, първи стъпки на появяващия се масов потребител. Безспорно, много от инвентаризираните тук процеси са все още в зародиш, но самото им „зачеване“ е факт, който, струва ми се, не бива повече да бъде отричан.

Иванов, М. Невидимите граници на модернизацията. Българското село през 1940–1941 г. – Исторически преглед, LXVII, 2011, № 1–2, с. 121–145.

Together with another key article of mine: Ivanov, M. The miracle of conception or how Bulgaria was burdened with communism? – Sociological problems, XXIX, 2008, No. 3–4, pp. 303–337. the research on “the invisible borders of modernization” highlights the main arguments for a “more optimistic and balanced” reading of the recent Bulgarian past. The question is, in fact, whether, despite its indisputable backwardness in the 1940s, our society has sufficient potential for a slower but deeper and comprehensive modernization. For change, not through revolution, but through evolution. Or, in other words, was there an alternative development scenario without paying the extremely high human cost of the communist experiment.

Here, evidence for the previously expressed hypothesis of the beginning of the change in the Bulgarian village already on the eve of the Second World War is sought at the micro-level of individual families and farms. For this purpose, the materials of one of the first sociological studies in our country were used. It was conducted in 1940-1941 by the Institute for Agricultural and Economic Studies (IZSP) and was part of its long-term project to study the Bulgarian countryside and the changes occurring in it. From the 154 survey cards (agricultural books) collected and stored in the archive of the IZSP, 50 were selected for analysis here, as the goal was to use them to conduct an experimental pilot study of the degree of modernization of the Bulgarian village on the eve of communism.

Thanks to this archival wealth, we have the unique opportunity to reconstruct almost day by day the lives of our grandparents in their late 1930s and early 1940s. The looming picture of everyday life is diverse. In it can be found both evidence of the coming changes and the many bastions of tradition. It is this hybridity between new and old that describes the invisible limits of modernization in pre-communist Bulgaria. Hyperbolizing the changes that have taken place is, of course, unnecessary. And on the eve of the Second World War, the village continued to struggle with many of its old problems - overcrowding, low incomes, poor quality of life. Let's not forget that the country, 75% of whose population still lives in the countryside, remains one of the poorest in Europe. Equally unproductive, however, is the mass literature's blindness to the coming changes - the falling birth rate, the increase in human capital, the first steps of the emerging mass consumer. Undoubtedly, many of the processes inventoried here are still in their infancy, but their very “conception” is a fact that, it seems to me, should no longer be denied.

- **Иванов, М. Дреха без гайтан бива ли? – Критика и хуманизъм, LVI, 2022, № 1, с. 269-282.**

Едва ли ще бъде пресилено, ако кажем, че гайтанът, тънък ширит от преплетени конци, с който дедите ни декорират своето облекло, обшива и привързва около себе си цялото Българско възраждане. Много е писано и спорено върху икономическите предпоставки на националното ни пробуждане от края на 18. и първите три четвърти на 19. век, но малцина биха отрекли, че без стопанския просперитет в огърлицата от подбалкански градчета на север и на юг от Стара планина нашата модерна история на свободна държава би започнала значително по-късно и, най-вероятно – би протекла по различен начин. В основата на този икономически подем всъщност лежи именно гайтанът. След него следват и финансовото замогване, и нуждата от по-добро образование, и жаждата за свобода. Всъщност, едва ли е случайно, че именно гайтанджийските центрове застават в челните редици на въстанието от април 1876 г.

Именно по тези причини статията се фокусира върху един от най-динамичните браншове на възрожденското (прото)индустриално производство. В нея е събрана и анализирана цялата пребогата информация за историята на навлизането, усъвършенстването и технологията на гайтанджилъка. Направен е и опит за остойностяване на количествените обеми на неговото

производство. Очертани са параметрите на дълбоката криза, в която изпада бранша в първите години след Освобождението и са потърсени причините за неговия упадък.

За първи път в нашата литература обаче кризата на гайтанджилъка е разгледана и като възможност, шанс за отдавна обмисляната но все отлагана по нямане на средства, страх от загуби или от алчни турски очи механизация на текстилното производство. И не случайно именно гайтанджиите – Иван К. Калпазанов, Рачо Бобчев, Стефан Хаджистойчев, Христо Гъдев и др. са първите, които се впускат в рисковото начинание да внесат машини и изградят модерни вълнотекстилни предприятия, поставяйки основите на габровския фабричен Манчестър.

Иванов, М. Дреха без гайтан бива ли? – Критика и хуманизъм, LVI, 2022, № 1, с. 269-282.

It will hardly be an exaggeration if we say that the gaitan, a thin strip of intertwined threads with which our grandfathers decorated their clothing, wraps and binds the entire Bulgarian revival around itself. Much has been written and debated about the economic prerequisites of our national awakening from the end of the 18th and the first three quarters of the 19th century, but few would deny that without the economic prosperity in the necklace of sub-Balkan towns to the north and south of Stara Planina, our modern the history of a free state would begin much later and, most likely, proceed differently. At the heart of this economic upswing, actually, lies the gaitan braiding. It is followed by financial affluence, the need for better education, and the thirst for freedom. In fact, it is hardly a coincidence that it was the gaitan-making centers that were at the forefront of the uprising of April 1876.

It is for these reasons that the article focuses on one of the most dynamic branches of Renaissance (proto)industrial production. In it, all the abundant information about the history of the introduction, improvement and technology of the gaitan-making trade is collected and analyzed. An attempt was also made to evaluate the quantitative volumes of its production. The parameters of the deep crisis in which the industry fell in the first years after the Liberation are outlined and the reasons for its decline are sought.

However, for the first time in our literature, the crisis of the gaitan-making is also considered as an opportunity, a chance for the long-considered but still postponed due to lack of funds, fear of losses or greedy Turkish eyes, the mechanization of textile production. And it is no coincidence that the bagpipe players - Ivan K. Kalpazanov, Racho Bobchev, Stefan Hadjistoychev, Hristo Gudev, etc. were the first to embark on the risky venture of importing machinery and building modern woollen textile plants, laying the foundations of Gabrovo's factory Manchester.

- **Иванов, М. Габровските фабриканти (1834-1912): социален профил. – Известия на Регионален исторически музей-Габрово, 2023, Т. 8, с. 29-42.**

Статията си поставя за задача да удълбочи наблюденията върху следосвобожденския бизнес елит на България като насочи вниманието върху неговия габровски сегмент. Този разрез е важен по две причини. Първо, именно изследваните тук 196 габровски текстилни фабриканти и предприемачи са хората, сътворили „чудото на българския Манчестър“. И второ, реконструирането в детайли на близо 200-та биографии е възможно най-цялостно благодарение на систематичния интерес в Габрово към живота на местните промишлени пионери. Интерес, който за съжаление се оказва много по-слаб в други „конкурентни“ стопански центрове като Сливен, Русе, Пловдив или Самоков.

Противно на някои твърдения на тогавашната преса, в мнозинството си първите ни промишленици произхождат от заможни или поне от не бедни семейства. Това им дава достъп до сравнително добър стартов финансов и социален капитал. В рамките на българското мрежово

общество. Техните фамилии, както и те самите, могат да бъдат открити близо до мрежовите центрове – локални, а понякога дори и национален.

Прави впечатление, че за предаване на професия между поколенията можем да говорим при едва половината от индустриалците (44,2 %). В Габрово процентът е малко по-висок (50%), без обаче да се отличава драстично от картината в страната. Така, като цяло, можем да приемем, че в рамките на възрожденското, но и на следосвобожденското ни общество между поколенията се трансферира много повече капитал (финансов и социален), отколкото конкретна професия. Това е важен маркер за нарасналия стопански динамизъм след началото на 19. век.

Избраният корпоративен модел е един от най-важните критерии, по който габровските индустриалци се отличават от текстилните промишленници в останалата част на страната. В „българския Манчестър“ фабрикантите често избират относително по-многолюдни корпоративни структури – акционерни или събирателни дружества с широка съдружническа база. За разлика от Сливен, където имаме повече на брой, но по-дребни фабрики с по двама, до трима собственици, габровци показват по-висока бизнес култура. Преодолявайки естествените си противоречия и конкуренция към текстилната промишленост в предбалканския град се насочват значително по-широки и по-пъстри в социално отношение обществени кръгове.

Иванов, М. Габровските фабриканти (1834-1912): социален профил. – Известия на Регионален исторически музей-Габрово, 2023, Т. 8, с. 29-42.

The article sets itself the task of deepening the observations on the post-liberation business elite of Bulgaria by focusing attention on its Gabrovo segment. This cut is important for two reasons. First, the 196 Gabrovo textile manufacturers and entrepreneurs studied here are the people who created the “miracle of Bulgarian Manchester”. And secondly, the detailed reconstruction of nearly 200 biographies is as complete as possible thanks to the systematic interest in Gabrovo in the lives of local industrial pioneers. Interest, which unfortunately turns out to be much weaker in other “competing” economic centers such as Sliven, Ruse, Plovdiv or Samokov.

Contrary to some statements of the press at the time, the majority of our first industrialists came from wealthy or at least not poor families. This gives them access to relatively good start-up financial and social capital. Within the framework of the Bulgarian network society. Their families, like themselves, can be found near the network centers – local and sometimes even national.

It is noteworthy that only half of the industrialists (44.2%) can talk about the transmission of a profession between generations. In Gabrovo, the percentage is slightly higher (50%), without, however, drastically different from the picture in the country. Thus, in general, we can assume that within the framework of Bulgarian National Revival, but also of the post-liberation society, much more capital (financial and social) is transferred between generations than a specific profession. This is an important marker of the increased economic dynamism after the beginning of the 19th century.

The chosen corporate model is one of the most important criteria by which Gabrovo industrialists are distinguished from textile industrialists in the rest of the country. In the “Bulgarian Manchester”, manufacturers often choose relatively more crowded corporate structures - joint-stock or joint-stock companies with a broad partner base. In contrast to Sliven, where we have more but smaller factories with two to three owners, the people of Gabrovo show a higher business culture. Overcoming its natural contradictions and competition, the textile industry in the pre-Balkan city is directed to a significantly wider and more socially diverse public circles.